

La creació de l'Estudi General de Medicina de Barcelona per Martí l'Humà i el seu interès pel món dels estudis generals

Salvador CLARAMUNT
Universitat de Barcelona

La fundació i la consolidació del que després es conegué com la Universitat de Barcelona es van portar a terme durant un llarg i complicat procés que va durar des del 1398 fins al 1536 i que posà de manifest la sinuosa i dubitativa política universitària del Consell de Cent de Barcelona, així com la voluntat d'alguns monarques de la Corona d'Aragó de dotar la ciutat de Barcelona d'un estudi general.

El rei Martí, amb la seva obstinada voluntat, és el principal protagonista de posar en marxa els mecanismes que finalment acabarien permetent la fundació de l'Estudi General de Barcelona. Fou un procés llarg i complicat que s'inicià el 1398 i que no finalitzà fins al 1536 amb Carles I.

La vertadera història no és cap altra, com succeeix tants cops, que la història d'un desacord entre dues institucions per a exercir el control sobre una institució que encara no havia nascut però que trencava el monopoli de l'exercici de la medicina en una ciutat, en aquest cas de Barcelona. De fet, es preveia el futur enfrontament entre els metges que fins aleshores exercien amb el beneplàcit del municipi barceloní i els metges futurs que podien sortir d'un estudi general de medicina que la ciutat no havia sol·licitat.

Martí I l'Humà (1395-1410), que va ser un monarca modest però tenaç, segons Johannes Vincke,¹ va perseguir una política universitària notablement personal, d'alta volada i ben meditada. Cosa gairebé impossible tenint en compte l'evolució històrica de la institució universitària i dels qui formen part del seu cos magistral.

Martí l'Humà va veure la futura evolució dels punts de vista en política universitària del seu pare, Pere el Cerimoniós, i del seu quadravi, Jaume I, per l'interès que aquest havia mostrat en la Facultat de Dret de Montpeller. Però el rei Martí, en ensopegar amb alguns obstacles que se li van presentar, respectà el record del criteri dels seus predecessors i es veié obligat a deixar córrer alguna de les seves iniciatives.

La medicina que després es va acabar ensenyant en els estudis generals de medicina de l'Occident medieval i en les posteriors facultats té els seus orígens en les escoles mèdiques de la ciutat de Salern, població situada al sud-est de Nàpols, a la regió de la Campània. Salern —per la seva situació geogràfica pròxima a Sicília i pel seu emplaçament en un vertader enforcall de camins on abunden els monestirs, alguns dels quals conservaven la tradició mèdica clàssica de la Magna Grècia— era una pobla-

1. Johannes VINCKE, *Die Hochschulpolitik der aragonesischen Krone im Mittelalter*, Braunsberg, 1942.

ció en la qual també es palpava la influència de la cultura àrab i islàmica en general. Totes aquestes circumstàncies van permetre que al segle XII ja existissin unes escoles mèdiques famoses pels seus antidotaris i pel fet d'haver-s'hi format metges de renom, sol·licitats pels pontífexs de Roma, els emperadors i certs reis.

Els esdeveniments polítics i el saqueig de Salern per part de l'emperador Enric VI el 1193 van fer que alguns metges emigressin al sud de l'actual França al llarg del segle XII, especialment a Provença i a la ciutat occitana de Montpeller, que des de feia poc temps estava vinculada a la Corona d'Aragó pel matrimoni de la filla del senyor de la ciutat i a la vegada la seva hereva, Maria, amb el rei d'Aragó i comte de Barcelona, Pere el Catòlic, ambdós pares de Jaume I.

Montpeller, que era pròxima al món hispànic i que estava situada en una àrea on abundaven els mercaders i els metges jueus, i a més tenia una notable influència de la cultura d'al-Àndalus, aviat es convertí en el segon centre d'ensenyament mèdic del món cristià occidental. Salern i Montpeller van esdevenir, d'aquesta manera, els dos primers estudis generals dedicats a l'estudi i ensenyament de la medicina, tot i que en ambdós casos el reconeixement legal, el que avui anomenem «universitats», no va arribar fins entrat el segle XIII, fet que no va impedir que els seus metges gaudissin ja de fama universal des del segle anterior.

Si considerem l'escola mèdica de Montpeller com la primera existent a la Corona d'Aragó, el segon centre d'ensenyament mèdic de la Corona fou anomenat Estudi General dels Dominics de Barcelona, present ja el 1297, any en què consta una subvenció del rei Jaume II per a ajudar aquest estudi.

El tercer centre d'ensenyament mèdic de la Corona d'Aragó, i segon de Catalunya, fou el de la Facultat de Medicina de l'Estudi General de Lleida, institució creada per Jaume II el 1300 i que, segons el privilegi fundacional, tingué el monopoli de l'ensenyament universitari en tots els territoris de la Corona d'Aragó.

Finalment, arribem al quart centre d'ensenyament de medicina, el tercer de Catalunya per cronologia, del qual l'any 2001 vàrem celebrar el sis-cents aniversari de la seva fundació.

Antonio de la Torre, a *Documentos para la historia de la Universidad de Barcelona*,² presenta una desena de documents, inèdits fins en aquell moment, sobre l'Estudi General de Medicina, que van des del 1398 fins al 1408, o sigui, que són del regnat de Martí I.

Martí l'Humà no podia ignorar que el Consell de Cent ja s'havia manifestat contrari, el 1377, al propòsit que algú va emparar de traslladar a Barcelona l'Estudi General de Lleida. I el monarca sabia perfectament que el que realment rebutjava la rotunda negativa de les autoritats barcelonines no era únicament un possible trasllat, sinó la creació d'un estudi general a Barcelona. Malgrat aquests precedents, el rei Martí, gairebé vint anys després, va oferir al Consell de Cent l'acceptació d'un privilegi que pensava demanar al pontífex perquè Barcelona tingués un «estudi general de tota facultat». Aquesta petició significava realment la fundació d'una tercera universitat a les terres catalanes, tot i existir ja les de Lleida i Perpinyà.

Aquesta carta del rei al Consell de Cent està datada el 23 de gener de 1398,³ molt pocs mesos després del jurament del monarca a Saragossa. La idea de l'oferta del sobirà sembla que era donar una satisfacció i una oportunitat que afalagués els consellers de Barcelona, ja que amb la seva proposta

2. Antonio de la Torre, *Documentos para la historia de la Universidad de Barcelona*, vol. I, Barcelona, Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona, 1971, amb introducció, notes i comentaris de Jordi Rubió i Balaguer.

3. Antonio de la Torre, *Documentos para la historia...*, doc. 60, p. 93-94. ACA, reg. 2240, 37.

augmentaria el prestigi de la ciutat per mitjà d'una institució —l'assoliment de la qual no estava a l'abast de les facultats dels consellers— que, d'altra banda, no comprometia ni gravava la sempre raquítica hisenda reial. Tot això formava part de la política d'equilibris, ja que Martí l'Humà havia hagut de negar algunes demandes que li va fer el Consell de Cent al final del setembre de 1397. A principi de març de 1398, el rei tornà a rebre a Saragossa un altre missatger de Barcelona, que va residir dues setmanes a la cort, insistint sobre les demandes fetes. Al cap de pocs dies d'haver partit, el rei va expedir la seva inesperada proposta al Consell de Cent —la creació d'una universitat—, que en certa manera compensava la seva anterior negativa.

Una setmana després, el Consell de Cent es va reunir, probablement abans de rebre la carta reial, però havent estat prèviament informat del contingut per un enviat del rei que tenia l'encàrrec de temptejar l'opinió dels consellers de la ciutat. D'aquesta manera, l'1 de febrer de 1398,⁴ el Consell de Cent comunicà al sobirà que no acceptava que instal·lés a Barcelona l'estudi general que el monarca havia decidit demanar al papa Benet XIII per a alguna ciutat dels seus regnes i comtats, ja que el Consell creia que el profit i l'honor que se n'obtindrien serien inferiors als perills, aldarulls i escàndols que en podrien sorgir com a conseqüència.

Amb aquets documents de principi de 1398 es van iniciar una sèrie d'iniciatives de Martí l'Humà a favor de l'ensenyament superior a Barcelona, que van cristal·litzar finalment en la fundació de l'Estudi General de Medicina i Arts.

La ràpida i contundent resposta de les autoritats barcelonines no desanimà el sobirà, ja que al cap de quinze dies de la negativa va escriure, sempre des de Saragossa, al seu enviat a Avinyó perquè demanés al pontífex, no un «estudi general de tota facultat» per a Barcelona, sinó un estudi general de teologia per a Lleida.⁵ Era una manera d'aplar el malestar suscitat a l'Estudi General de Lleida, inquiet per la iniciativa règia respecte a Barcelona, ja que suposava un greu perjudici per a la ciutat del Segre. La poca receptivitat del pontífex avinyonès pel que fa a la petició de Martí l'Humà tampoc no va desanimar el rei, que provà aquest cop en un altre terreny que esperava que fos més favorable: la fundació a Barcelona d'un estudi general de medicina.

El 10 de desembre de 1400, el monarca demanà al papa avinyonès Benet XIII que concedís a l'Estudi General de Medicina que havia decidit fundar a Barcelona els mateixos privilegis que tenia el de Montpeller.⁶ La petició que es va fer al pontífex començà amb una sentència que recorda molt el preàmbul dels estatuts de l'Estudi de Medicina de Montpeller; al mateix temps fou important l'elogi que va fer el monarca de la ciutat de Barcelona i el fet que ressaltés que, gràcies a la futura fundació, els alumnes, si residien al mateix lloc que els seus pares, estarien lliures dels perills dels llargs viatges, el regne s'enriquiria amb homes savis i guanyaria renom davant dels estrangers.

El rei va fer la fundació, com afirma Vincke, sense esperar que el papa hagués contestat la seva petició i, en efecte, tal com apareix en el document datat a València el 24 de setembre de 1402, no havia rebut encara resposta a la seva súplica.⁷

La fundació oficial de l'Estudi General de Medicina de Barcelona es va fer per la voluntat règia, tal com consta en el privilegi reial del 10 de gener de 1401. Com si el sobirà hagués intuït l'oposició fron-

4. Antonio de la TORRE, *Documentos para la historia...*, doc. 61, p. 94-95. AHCB, *Llibre del Consell*, xxvii (1395-1398), 140.

5. Antonio de la TORRE, *Documentos para la historia...*, doc. 63, p. 96, Saragossa, 15 de febrer de 1398. En aquesta carta el monarca diu que, ja que Barcelona no vol tenir l'Estudi, l'enviat ha de demanar un privilegi d'Estudi General amb Facultat de Teologia a favor de Lleida amb tots els privilegis de París.

6. Antonio de la TORRE, *Documentos para la historia...*, doc. 66, p. 101. ACA, reg. 2291, 41.

7. Antonio de la TORRE, *Documentos para la historia...*, doc. 79, p. 101. ACA, reg. 2291.

tal del Consell de Cent, posà tots els membres del futur estudi general sota la seva reial protecció i salvaguarda especials. En les cartes que va dirigir a les autoritats de Barcelona, declarà també que va fer la fundació tant per a preservar la seva salut com la dels habitants de la ciutat. Pel que ha demostrat després la documentació, fins a l'abril de 1402 el monarca no comunicà als consellers ni a la vegueria de Barcelona l'existència de la nova institució, quan aquesta ja funcionava i tenia canceller i degà.

Un privilegi semblant al donat per Martí l'Humà fou el concedit pel seu germà, Joan I, a l'Estudi General de Lleida el 3 de juny de 1391; si bé el privilegi del rei Martí era molt més ampli, ja que el primer només concedia cada trienni el cos d'un condemnat, ara havien de ser almenys dos cada any, segons ho volgués l'estudi. L'única limitació era que s'excloïen els cadàvers dels naturals de la ciutat de Barcelona. De totes maneres, cal destacar que amb anterioritat a aquests privilegis dels fills de Pere el Cerimoniós, ja a Barcelona, el 1370, es va fer l'anatomia d'una esclava davant de diversos metges cristians i jueus, reunits en el convent dels franciscans, amb la finalitat d'aclarir i interpretar la raó de les epidèmies que arrasaven Barcelona i altres indrets de Catalunya.

Abans de la fundació legal de l'Estudi General de Medicina el 1401, els metges de Barcelona segurament ja havien tingut amb anterioritat algun lligam corporatiu, almenys aquells que podien demostrar i sobretot posseir un grau universitari, i també hi degué haver alguna pràctica didàctica de la medicina patrocinada per la pròpia ciutat. Aquesta és la raó per la qual els consellers van considerar metges de la casa reial els que ensenyaven en aquest estudi general. Era potser una manera de contrarestar la quantitat de franquícies que el rei Martí havia concedit als mestres de l'estudi, entre les quals figurava que només els que pertanyien al gremi de la universitat podien «legere palam, publice vel occulte, de sciencie medicine». Aquest monopoli devia fer contradir els consellers, ja que enfrontava els metges que fins llavors havien exercit dins de l'estructura tradicional controlada pel Consell de Cent i la nova estructura sorgida arran de la creació de l'estudi. Van ser dos grups de metges totalment enfrontats, ja que els tradicionals, sense títol universitari, es van considerar postergats i van fer la vida impossible als metges de l'estudi, fins a tal punt que el rei va haver de dirigir-se el 31 d'octubre als mestres de l'estudi, assabentat que alguns dels nomenats pensaven deixar l'ensenyament per l'oposició de certs metges i cirurgians de la ciutat, no graduats segons es creu, i comminar-los a no fer-ho fins que tinguessin substituïts que poguessin mantenir els cursos de l'estudi.⁸

Els continus enfrontaments amb el Consell de Cent i la precarietat de la fundació règia van inclinar el monarca a reforçar la seva institució amb la creació d'una facultat d'arts liberals, allò que avui coneixeríem com de lletres i que aleshores equivalia al batxiller de fa uns anys, quan encara tenia algun nivell, títol previ al de llicenciat. El 9 de maig de 1402, el monarca, des de València, va afegir a l'Estudi de Medicina una facultat d'arts que va significar, de fet, el reforçament de la seva creació mèdica i sobretot el precedent més immediat del que després es conegué com la Universitat de Barcelona. A partir del 1402, sempre apareix en tota la documentació la denominació d'Estudi General de Medicina i Arts, institució que després, pel privilegi d'Alfons el Magnànim del 3 de setembre de 1450, es convertí en l'Estudi General de Barcelona, en el qual finalment es fongueren la fundació de Martí l'Humà i les escoles preexistents del municipi i de la catedral.

8. En dues cartes datades a València el 9 d'abril de 1402 i el 12 del mateix mes i any, el rei insisteix davant els consellers de Barcelona perquè rebin favorablement l'Estudi de Medicina que ha fundat i al mateix temps recomana al regent de la vegueria que protegeixi els professors, els estudiants i els seus familiars; fins i tot el monarca concedeix la seva especial protecció al canceller, al degà, als mestres i als estudiants, així com als seus familiars i béns, en l'extensió permesa per les constitucions de Catalunya. Fins a aquest punt havia arribat a ser de tensa la situació en el món mèdic de Barcelona. Vegeu Antonio de la TORRE, *Documentos para la historia...*, doc. 72-74, p. 112-115.

No s'ha conservat el document original de la fundació dels estudis de medicina a Barcelona. Disposem de la còpia registral existent en la sèrie de la Reial Cancelleria —concretament en el reg. 2.196, «Gratiarum 8» del rei Martí, f. 2v-3v que, per tal de donar prova fidedigna del seu contingut, substitueix àmpliament l'original. En el privilegi atorgat pel rei Martí apareixen persones de rellevància de la seva cort i molt lligades a la seva persona, fet que demostra la importància que el monarca donà a aquesta fundació.

Són, en primer lloc, dos eclesiàstics. Un és el valencià Pere Serra, cardenal de Catània, personatge que forma part, essent bisbe de Catània, del consell de Martí el Jove quan el seu pare passà el 1396 als territoris peninsulars per fer-se càrrec de la Corona a la mort del seu germà Joan I. Va ser promogut al cardenalat per Benet XIII l'any 1397. L'altre eclesiàstic és Joan Ermengol, bisbe de Barcelona entre 1398 i 1408.

Un altre personatge que apareix és un alt càrrec de l'Administració siciliana: Jaume de Prades, almirall del regne de Sicília. De família reial, com a besnét de Jaume II. Amb el seu germà Pere forma part del grup de cavallers que el 1392 passen a Sicília per posar Martí al tron del regne. El 1400 va acompanyar la reina viuda, Violant, a la Provença per lliurar-la al rei de França. L'agost de 1401, com a almirall de Sicília, és enviat a aquesta illa, a la mort de la reina Maria, per garantir la pau. El 1403 era conestable d'Aragó.

També hi figuren com a testimonis dos camarlencs ordenats en les *Ordinacions* de Pere el Cerimoniós: Berenguer de Cruïlles, que és un dels cavallers que el 1392 passen a Sicília amb Martí per posar-lo en possessió del regne, i Roger de Montcada, que va ser cambrer de la reina Violant el 1392.

Tancaria el document el signe notarial de Guillem Ponç, secretari del rei.⁹

Va ser tanta la fe que l'últim sobirà per línia directa de la Casa de Barcelona va tenir en l'Estudi General de Medicina que, el 23 de setembre de 1403,¹⁰ el monarca mateix va escriure des de València a Antoni Ricard i a Francesc de Granollacs, «canceller del dit Studi de medicina», i els va encarregar que vetllessin per la salut dels seus dos néts, fills naturals del rei de Sicília, Martí el Jove, els quals el mercader Francesc de Casaja va portar d'aquella illa i va allotjar a casa seva a Barcelona. Era potser una premonició de l'extinció de la dinastia per la salut malaltissa dels últims plançons i la prematura mort de Martí el Jove.

9. Rafael CONDE i Salvador CLARAMUNT, «El privilegi», a *Privilegi de creació de l'Estudi General de Medicina de Barcelona, 1401*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2001.

10. ACA, reg. 225, 184.